

EL TEATRE DE JOSEP ROCA I ROCA APORTACIÓ DOCUMENTAL COETÀNIA

Joana Escobedo

A la mort de Joan Almirall i Forasté la Biblioteca de Catalunya adquirí la seva col·lecció d'obres teatrals, que fou registrada el 1931. El gruix de la col·lecció —que responia a un criteri més exhaustiu pel que fa als títols que a les edicions— es composava de 4.404 títols de peces teatrals en català, la major part de les quals eren edicions originals, i 74 manuscrits, còpies per a representacions (ms. 1045-1118).¹

2. En una capsula solta, s'hi conservaven papers diversos, impresos o manuscrits.² Entre els manuscrits, m'ha cridat l'atenció els que formaven el conjunt més compacte i es referien a una sola unitat temàtica: uns textos, de mans diferents, relacionats amb l'estrena i la

crítica de les obres de Josep Roca i Roca: *Mal pare!*, *Lo bordet* i *Lo plet d'en Baldomero*. Els textos, part dels quals són epistolars, i part dels quals són esborranys de crítiques, van foliats en llapis, i podrien inventariar-se així:

- I.- Text de Josep Coroleu a Josep Roca i Roca sobre *Mal pare!*, sense datar, fols. 1-5.
- II.- Carta de Celestí Barallat a Josep Roca i Roca sobre *Mal pare!*, de 19 de Febrer del 1886, fol. 6.
- III.- Carta d'Artur Vinardell a Josep Roca i Roca sobre *Mal pare!*, de 19 de Febrer del 1886, fol. 7.

(1) Biblioteca Central de la Diputació de Barcelona, *Cincuenta años de la antigua Biblioteca de Cataluña*, (Barcelona, 1968), p. 98.

(2) Reproduïm el títol de la resta de documents. Entre els manuscrits:

- *Fragment de varies croniques catalanes, inscripcions, etc.*
- *Canço popular mallorquina.*
- *Balaguer Lib. IX cap. XIX. Historia de Catalunya...*
- *Pere Serafi: Apuntacions.*
- Cartes de Joan Almirall i Forasté a Artur Masriera (11 abril 1923 i 10 desembre 1926).
- Cartes d'Artur Masriera a Joan Almirall i Forasté (11 desembre 1926 i 9 gener 1927).
- Nota a Almirall de Jordi Rubió (11 novembre 1927) i contesta (15 febrer 1927) al verso del mateix full.

Entre els impresos:

- Crítiques impreses a diaris de "Els vitralls de Santa Rita" i altres obres de Lluís Masriera.
- Reculls de diaris amb articles sobre estrenes a Madrid d'obres catalanes.
- *Una carta al Senyor D. Joseph Roca y Roca* (poema). Signada: Pep Sistachs. (Barcelona, s.a.). (Un altre exemplar d'aquesta carta pot consultar-se a la p. 17 del volum A XXVII, Biblioteca de Catalunya).
- *Estado demostrativo de los derechos de propiedad cobrados de las obras...*
- *Teatro de Cataluña.. Día 22 de diciembre de 1886. Función de noche. Programa Lo Bordet... Beneficio de Roca y Roca.* Signat: Juan Costa.
- *Gràfics dels "Tapiços de Maria Cristina"*. Obra estrenada a l'Estudi Masriera la diada de Sant Esteve de l'any M.CM.XXIII.
- *Lo Teatro Regional. Album d'Autors Catalans* (13 làmines).

- IV.- Carta de Tomàs i Salvany a Josep Roca i Roca sobre *Mal pare!*, de 17 d'Abril del 1886, fols. 9-10.
- V.- Carta de Miquel i Badia a Josep Roca i Roca sobre *Mal pare!* i *Lo bordet*, de 30 de Novembre de 1886, fols. 11-12.
- VI.- Carta d'Eusebi Güell a Josep Roca i Roca sobre *Lo bordet*, de 8 de Desembre del 1886, fols. 13-14.
- VII.- Carta de Valentí Almirall a l'editor López sobre *Lo bordet*, sense datar, fols. 16-22.
- VIII.- Crítica de Josep Yxart: *Lo plet d'En Baldomero. La interpretació*, sense datar, fols. 23-29.

L'Esquella, i que duu el número 15 de la foliació.⁴ Ambdós documents toquen el tema marginalment.

3. L'objectiu del treball no és altre que donar a conèixer aquest material de primera mà per tal com permet d'establir vincles de parentiu intel·lectual o purament social. Així, doncs, he transcrit els textos, que reproduïxo tal com apareixen a l'original i l'autoria dels quals en els casos en què la signatura no era prou clara he comprovat mitjançant la comparació amb altres signatures o textos autògrafs dels mateixos autors. A la descripció gairebé codicològica, afegeixo només els noms complets dels signants i les dates de naixença i mort, vàlides solament per a la seva identificació.

4. Val a dir que els documents reproduïts, fonts bibliogràfiques, no són representatius de les opinions de l'allau de textos que generava cada nova peça de Roca i Roca. Home polifacètic i significat, Josep Roca i Roca (Terrassa 1848 - Barcelona 1924)⁵ destacà i ocupà un

Completen el conjunt un telegrama, sense nom de destinatari, enviat des de Ripoll i signat "Molla", que duu el número 8 de la foliació,³ i una targeta, sense datar, de Modesto Busquets Torroja dirigida al director de

(3) El telegrama, que va ser enviat un dia 21 a la 1,45 t., diu textualment: "Felicite cordialmente desde estas alturas al aplaudido padre del *Mal pare*, i signa "Molla". Es tracta tal volta del baríton Eduardo Mollà?

(4) La targeta, a nom de *Modesto Busquets Torroja, Redactor de el diario "El Monitor", San Pedro Mártir, 10, 3o 2a, Gracia*, duu com a text: "Sr. Director de *L'Esquella* // Estimado compañero: me ha llamado la atención que al ocuparse en la opinión de la prensa respecto a *Lo plet de'n Baldomero* se haga caso omiso del suelto de *El Monitor*. lo cual hace aparecer al periódico como una nota discordante // Si la omisión es voluntaria nada tengo que decir; si es olvido, como debo suponer, no estaría de más subsanarlo, a cuyo efecto le remito el suelto de referencia.// Soy con este motivo su más afº y s.s.Q.S.M.B." I afegeix també a mà: "Redacción, Cortes, 289-291 imprenta: S/casa".

Efectivament, *El Monitor*, amb data 22 de març del 1883, s'havia fet ressò de la representació de *Lo plet d'en Baldomero* (vegeu 5.3.3.) de la mateixa manera que el 26 i el 30 de Novembre de 1886 s'havia referit a *Lo bordet*. Cal advertir el fet que algunes obres de referència donen el 1880 com a data de la mort de Modest Busquets.

(5) Textos orientadors de la seva biografia, llevat, evidentment, d'històries de la literatura, diccionaris de literatura, diccionaris biogràfics i altres obres de referència, són:

- Domènec Palet i Barba: *En Josep Roca i Roca (1848-1924). Literat. Publicista. Polític*. Text llegit el dia 2 de Juliol de 1934, amb motiu de la col·locació del retrat d'en Josep Roca y Roca, per acord de l'Excm. i Molt Il·ltre. Ajuntament, en la Galeria de Terrassencs il·lustres, obra de l'artista terrassenc M. Pujadas, (Terrassa, s.a.); Paulina Pi de la Serra i Joly: *L'ambient cultural a Terrassa 1877-1977*, (Terrassa, Caixa d'Estalvis, 1978), p. 42-44; J. Pin y Soler: *Comentarios sobre libros y autores...* (Tarragona, 1947), p. 148, 204-5; ...

Sobre aspectes ben concrets, i també entre d'altres,

- Marian Aguiló i la "Renaixença" a través d'un epistolari de 266 cartes a Tomàs Forteza (1867-1897). Presentació per Josep A. Gomis, (Barcelona, (1966)). (Publicat a *Analecta Sacra Tarraconensis* vols. 38 i 39) núms. 40, 42, 70-2, 102, 182); Roser Matheu: *Vida i obra de Francesc Matheu*, (Barcelona, 1971), p. 21-23, 146; Joaquim Molas, Pròleg a *Poesia catalana de la Restauració*, (Barcelona, 1966), *Antologia Catalana*, 19, p. 6, 8 i 105; Narcís Oller, *Memòries literàries. Història dels meus llibres*, (Barcelona, 1962) Biblioteca biogràfica catalana, 31, p. 2, 318, 333, 340-1, 375-9; Josep Pla: *Un senyor de Barcelona* (Barcelona 1966), p. 120-122; Margalida Tomàs: "Ramon Picó i Campamar (1848-1916)", a *Randa*, 9 (1979), Homenatge a Francesc de B. Moll I, p. 159-170; Plàcid Vidal: *L'assaig de la vida*, (Barcelona, 1934), p. 173, 197, 207; Joan Sardà: *Obras escogidas*. Serie castellana -I (Barcelona 1914), p. 191-194; Joan Sardà: *Obras escullides*. Serie catalana, (Barcelona, 1914), p. 132-143; J. Yxart: *El año pasado*, (Barcelona, 1887), p. 100-105; i J. Yxart: *El año pasado* (Barcelona, 1889), p. 143-144; J. Yxart: *Obras catalanes*, (Barcelona, 1896), p. 179-183.

Caldría afegir un etcètera ben llarg a l'aspecte de la seva personalitat com a periodista, i que abasta des de la major part de la bibliografia de premsa catalana —cal no oblidar el Torrent-Tasis, *Història de la premsa catalana*, (Barcelona, 1966)— fins a les mateixes publicacions en què col·laborà o que dirigí.

lloc controvertit en les tasques en què —com a periodista⁶ o com a home de lletres— intervingué, i assolí, en vida, una enorme popularitat, la qual cosa condicionà probablement els judicis que promogueren les seves actituds entre els seus contemporanis i la valoració que de la seva obra féu la crítica, una crítica redactada per la ploma ben heterogènia de crítics,⁷ escriptors, polítics o publicistes, ja sigui a la vista de la representació o del text imprès, i que, motivada per ressorts i objectius diversos, esdevé crítica literària, crítica d'espectacles, notes de societat o crítica personal.

Roca i Roca es preocupà ell mateix de recollir les crítiques —o, millor, les ressenyes— que publicaven els diaris, algunes de les quals —com veurem— eren promogudes per ell. En un llibre de caixa que duu el títol genèric d'*Opinió de la premsa*⁸ enganxava per ordre cronològic els retalls de diari que tractaren, a partir de la data del 18 de Febrer del 1886, de les tres peces teatrals a què ens referim, ahora que emprà l'esmentat llibre com a control dels estats de comptes i dels ingressos que *Mal pare!* i *Lo bordet* li forniren. Tanmateix, aquest volum —que ens ha estat molt útil a l'hora de determinar si els nostres documents havien estat publicats o eren inèdits— no abasta les crítiques en la seva totalitat. Alguns números de publicacions periòdiques que anomenen Roca romanen plegats a l'inici.

5. L'existència d'aquest recull de premsa, a l'abast de qualsevol estudiós del tema, em permet de dedicar-me solament al comentari dels documents aportats, que tenen com a temàtica:

- docs. I - V: *Mal pare!*
- docs. V - VII: *Lo bordet*
- docs. VIII: *Lo plet d'en Baldomero*

5.1. *Mal pare!*

5.1.1. *¡Mal pare!* (Barcelona, Llibrería Espanyola de López),⁹ "drama en quatre actes y en prosa", fou estrenada per l'Associació d'Autors Catalans al Teatre Novetats, la nit del 17 de Febrer de 1886, amb el repartiment:

Maria	Carlota de Mena
Adela	Adelina Sala
D ^a Tula	Agneta Monner
Julietta	Nena Pecho
Enric	Anton Tutau
D. Cecília	Josep Nieto
Carlos	Enric Borràs
Simon	Joan Oliva
Sistacs	Jaume Martí
Matías	Jaume Capdevila
Un inspector de policia	Lluís Llibre
Un camàlic	Francisco Monner
Pauet	N.N./Nen Tutau/Ricardo Esteve

(6) Cal pensar en les conteses de la premsa i en el fet que l'evolució política —dins les files del republicanisme— de Roca i Roca s'expressés a través de les publicacions que dirigí i, especialment, de les satírico-polítiques. Vegeu, a més dels estudis i altres històries de la premsa de l'època, la de Joan Torrent i Rafael Tasis, ja esmentada.

(7) "... [no] encontramos ningún crítico profesional ni ninguno que haya ejercido la crítica como única ocupación intelectual a excepción de dos figuras: José Yxart y Juan Sardá" (Manuel de Montoliu, *José Yxart, el gran crítico del renacimiento literario catalán*, (Tarragona, 1956), p. 14).

(8) Aquest volum, signatura A XXVII, de la Biblioteca de Catalunya, conté els retalls de diari enganxats al recto dels fulls, d'acord amb l'ordenació següent:

— *¡Mal pare!*: f. 2-17, *Opinió de la premsa*; f. 18-19, en blanc; f. 20, l'estat de comptes; f. 21, en blanc; p. 22, ingressos; p. 23-38r i v i 39-43, *Excursió artística. Opinió de la premsa de Catalunya*; f. 44-45, en blanc.

— *Lo bordet*: f. 46, estat de comptes, amb documentació solta del Teatre de Catalunya; f. 47, ingressos; f. 48-68, *Juicio de la premsa*; f. 69-72, en blanc.

— *Lo plet d'en Baldomero*: f. 73-80, crítiques; f. 81-200, en blanc, llevat del f. 189v en què hi ha notes manuscrites sobre comptes amortitzables.

A l'inici del volum hi ha diaris, o fragments, que no han estat retallats, i, al mig, impresos del *Teatre de Catalunya*, amb comptes de *Lo bordet*, com s'ha dit més amunt.

Quan en ocasions posteriors es faci referència a aquest volum, no se'n citarà la pàgina, ja que segueix l'ordre cronològic. Poso un asterisc davant del títol d'aquelles publicacions, l'original de les quals no he vist.

(9) Segons Palau, n'hi ha una edició anterior: Barcelona, La Renaixença, cap a 1880, en 4° i amb 19 p.

Antonet, majordom	N.N.
Tomàs, criat	N.N.
Joan, criat	N.N.
Un sereno	N.N.
Guàrdies d'ordre públic	

L'obra anava dedicada a *Dª Rosalía Bitz de Gonzalbo*, i, a la dedicatòria, en forma de carta, s'hi deia:

"Una obra del teatro francés, Le Chatiment de Gustave Rivet, me sugerí l'idea d'escriure 'l present drama, adoptant de aquell lo pensament general, que he procurat desarrollar y vestir á la catalana, ab l'intent, tal vegada massa atrevit, de dotar al nostre repertori de un género nou aquí; pero al que paga avuy tribut preferent l'escena moderna".

5.1.2. Les crítiques sobre *Mal Pare!* (docs. I - V) s'estenen a tres punts: la facilitat en el diàleg,¹⁰ l'anàlisi dels personatges —amb referències especials a Pep Sistas i la representació que en féu l'actor Jaume Martí— i l'opinió, clara o ambigua, sobre la inspiració del drama en el teatre francès, inspiració que, si més no, confessava l'autor a la dedicatòria de l'obra impresa.

5.1.3. Com hom dedueix del que diu Barailat (doc. II), era un retret generalitzat. I sí, això es corrobora.

Si J. Cabañero, des de les pàgines d'*El Barcelo-*

nes de 19 de Febrer, edició del matí (p. 2), s'hi refereix elogiosament

"Por esto aplaudimos la revolución que se opera en el teatro catalán, embozadamente emprendida por algunos autores, cuyo estandarte acaba de levantar con atrevimiento y audacia (...) ¡Mal pare! es un drama realista de corte francés y estilo Sardou, cuyo argumento es una continua escabrosidad, una serie de escollos salvados con suma delicadeza y gran conocimiento de la escena(...)

*¡Mal pare! por qué no hemos de manifestarlo es, en nuestro concepto, la mejor obra que nos ha dado a conocer la "Asociación d'autors catalans (...)"*¹¹

—com faria també la premsa de comarques¹² i molt especialment la de Terrassa,¹³ d'altres¹⁴ li ho rebatran en un to despectiu:

*"Pertenece el drama resueltamente al género francés, que según vemos se va introduciendo en el teatro catalán, lo cual redundará en nuestro sentir en perjuicio del carácter, de la verdad y del colorido de las producciones que se escriben en nuestro idioma materno. En sus dos primeros actos, ¡Mal pare! recuerda las obras de Sardou y de Dumas (...)"*¹⁵

to que assolirà el grau més acusat en la controvèrsia que a través de la "Sección Libre" mantingueren *El entrome-*

(10) Aquesta facilitat li era reconeguda. Roca era defensor de "el català que ara es parla".

(11) "[...]d'existència efímera fou fundada, l'any 1885, i el seu objectiu, com van manifestar públicament els seus dirigents, era el d'expandir l'horitzó de l'escena catalana. En formaven part els autors Angel Guimerà, Joaquim Riera i Bertran, Ferran Agulló, Francesc Ubach i Vinyeta, Pere Anton Torres, Teodor Baró, Josep Roca i Roca, Eduard Vidal i Valenciano, Ramon Picó i Campamar, Albert Llanas, Conrad Colomer, Rossend Arús, el poeta Francesc Matheu i altres simpatitzants. La nova entitat va obtenir la col·laboració de l'actor Antoni Tutau, que va dirigir la companyia que es formà per a la interpretació de les obres en projecte, i, en realitat, es constituí empresari (...) Els fou ofert el Novetats (...)" (Francesc Curet, *Història del Teatre Català*, (Barcelona, 1967), p. 211 i 212).

(12) Vegeu a partir de la p. 23 i fins a la 43 d'A XXVII.

(13) Llegim a la **Revista Tarrasense* de l'11 de Juliol del 1886:

"Al reseñar en nuestra edición del pasado domingo la representación del drama *¡Mal pare!* de nuestro digno compatriota el Sr. Roca y Roca, nos pasó inadvertidamente el dar cuenta del obsequio que el Ayuntamiento de esta ciudad hizo á nuestro amigo presentándole una corona con la inscripción siguiente: "El M.ltre. Ayuntamiento á su esclarecido patricio autor del drama *¡Mal pare!*"

I continua, la del dia 16: "Hoy celebra Tarrasa uno de aquellos acontecimientos teatrales que a la par que recreativos ofrecen un espíritu puramente benéfico; tal es, la representación del aplaudido drama "*¡Mal pare!*" debido á la bien cortada pluma de nuestro esclarecido compatriota D. José Roca y Roca, quien movido á impulsos del acendrado cariño que siente por su ciudad natal, ha acordado ceder á beneficio del Hospital Casa de Caridad San Lázaro el producto líquido de dicha función (...)"

(14) **El Federalista* de 6 de Març de 1886, *L'Arch de Sant Martí*, de 28 de febrer de 1886, p. 191...

(15) *Diario de Barcelona*, del 18 de Febrer de 1886, edició de tarda, p. 2082.

tido— Lluís Carreras, segons apunta *El Fusilis* de 26 de Febrer, (p. 2) ¹⁶ — i Roca i Roca a les planes d'*El Diluvio* de 20 i 23 de Febrer i 19 de Març del 1886, edició de matí (p. 1472 - 1473, 1550 - 1551 i 2266 - 2267, respectivament).

Joan Sardà retornà la polèmica als seus límits, tot establint el paral·lel de l'escena X de l'acte III de les dues obres comparades, en un article que, sota el títol "La Associació d'Autors Dramàtics Catalans", publicà *La Il·lustració Catalana*, de 30 de Setembre de 1886, (p. 378-383).

"¿Es ¡Mal pare! un drama inspirat en lo francès?
¿Es una traducció? ¿Es un arreglo?"

El Diluvio, que es la nata pera armar bronquinas d'aquest género, quan l'estreno de ¡Mal pare! la emprengué contra en Roca i Roca acusantlo de mala fe y de desllealtat literaria en atribuirse la paternitat d'una obra que, contat y rebut, no venia a ser més que una traducció lliure, —y segons ell mal feta,— de *Le châtiment de Gustave Rivet*, estrenat á París l'any 79.

En Roca, que no havia resat en los cartells, si no recordo mal, una paraula sobre la filiació estrangera, contestá defensantse, sostenint que la major part, en la obra catalana, era propia i no francesa, y sincerantse del càrrech ab la protesta de que sempre havia pensat fer constar dita filiació en los exemplars impresos (...)" (p. 381).

I afegeix:

"Lo que es propiament, ni més ni menos, es un arreglo, com se'n diu en lo tecnicisme teatral; una adaptació lliure del drama francès á la nostra escena (...)

No es solzament lo pensament general de la obra d'en Rivet lo que hi ha en ¡Mal pare!; hi ha 'l desenrotllament escénich, hi ha la caracterisació genérica dels tipos, hi ha las situacions culminants, hi ha 'l moviment passional, hi ha las ratllas generals de distribució de cada escena, hi ha fins, al menos en gèrmen visible, los detalls més felissos (...) ha fet un

arreglo ab coneixement de causa, ab acert, ab bon èxit; però ha fet un arreglo". (p. 382).

També Ixart se'n féu ressò, ja de manera severa,

"Si algun defecte essencial té l'obra, a l'altura de sa meteixa calitat (puix no sent aixís no'n parlariem), és defecte d'herencia. Treta d'un melodrama francès, per un cantó, als sentiments y situacions, los hi falten mitjesticas; per altre, an alguns caracters no'ls hi escau la nostra roba (...) Ab lo que, sense retoriques, voiem dir-li que no arregli més y que faci original, ja que pot. No desitjem per la nostra literatura lo fi de totes les literatures dels pobles morts: lo viure d'imitacions (...) ¿què's pot dir d'un poble que, en pes, abdica de sa propia existencia per a copiar un altre?"¹⁷

o més benèvola

"(...) y bien sea adaptación ó arreglo en que [en] mayor ó menor grado haya intervenido el ingenio del autor, la asistencia del público se aumentó en razón directa del aumento de temperatura y energía dramáticas, melodramáticas en algunos pasajes (...) cierta corriente calurosa y simpática que vivifica el arreglo, bastaron, á trueque del carácter melodramático del conjunto, para promover el aplauso (...)"¹⁸

Malgrat les crítiques adverses derivades de la seva filiació, a *Mal pare!* hi ha, per a Yxart, l'esbós del que hauria de ser el teatre català modern:

"Un tipo de nuestro pueblo, muy interesante y simpático figura en el drama, un obrero; una escena hay, muy aplaudida; la en que presenta su protegido a su propio padre. Una y otro entran de lleno dentro del teatro moderno, esbozo reducido de lo que éste debiera ser".¹⁹

"Si un nuevo genio dramático parece entre nosotros para comunicar el ardor y la vida á los argumentos que ofrece nuestra constitución social, no se dude que este género triunfará al cabo, sobre

(16) Torrent-Tasis, *op. cit.*, no esmenta Lluís Carreras com a redactor d'*El Diluvio*. (Cf. I, p. 121-122). Hi escrivia, però. (Cf. Joan Sardà, *Obres escullides* (Barcelona, 1914; p. 133).

(17) *Obres catalanes*, (Barcelona, 1896), p. 165-167. Aquest article havia estat publicat a *Art i Literatura* de Febrer del 1886, p. 107-108

(18) *El año pasado*, (Barcelona, 1887), p. 100.

(19) *Ibidem*, p. 100-101.

todo si aparece armado con aquella virilidad, despojado de las preocupaciones algo pueriles que han informado la literatura mediocre catalanista".²⁰

"¿Dónde nuestro obrero, como no sea en esbozo en la escena de Mal parel?"²¹

"El teatro perece en todas partes como institución pueril; sólo una reforma de esta naturaleza puede reanimarle aquí y en todas partes, pero mucho más aquí en que la puerilidad de la inventiva dramática, sahumada por cierto lirismo floralista, lo conduce al ridículo. Mientras el teatro sea, repito, un mundo aparte en nada parecido al que dejamos á la puerta, y esté por debajo, muy por debajo de la misma realidad en potencia conmovedora y experiencia, su muerte es segura y la ausencia de él es ya su primer síntoma".²²

"Designo el campo de la observación del dramaturgo: la sociedad que le rodea, el caso concreto del que surge el drama (...) Tómese el original tal cual se ofrece, y la copia no resultará marchitada por el hábito de la razón abstracta enemiga de lo bello".²³

5.2. Lo bordet

5.2.1. *Lo bordet* (Barcelona, Llibreria Espanyola de López),²⁴ "drama en tres actes y en prosa", fou estrenada per l'Associació d'Autors Catalans al Teatre Catalunya, la nit del 24 de Novembre de 1886, amb el repartiment:

Rosa	D ^a Carlota de Mena
Elvira	Concepció Ferrer
D. Lluís	Anton Tutau
Pere Blay	Jaume Martí
Martí	Joan Oliva
Manquet	Jaume Capdevila
D. Jacinto	Josep Nieto
Arcalde	Enric Borràs
Duran	Lluís Llibre

(20) *Ibidem*, p. 101.

(21) *Ibidem*, p. 102.

(22) *Ibidem*, p. 103.

(23) *Ibidem*, p. 104.

(24) La primera i segona edició, sense data, però del 1886, són idèntiques.

(25) "Joseph Roca y Roca" a *Obres escullides* (Barcelona, 1914), p. 141-142. Aquest article ja havia estat publicat a *La Il·lustració Catalana* del 15 de gener del 1887.

Dr. Pau	Vicens Daroki
Tomàs	Manuel Buxeda
Un agutzil	Francisco Monner

L'obra anava dedicada al eminent filàntrop Excm. Sr. D. Evaristo Arnús, president de la Junta de la Casa de Maternitat i Expòsits.

5.2.2. La crítica de Valentí Aimirall (doc. VII) sobre *Lo bordet* ens interessa per la teoria del teatre que se'n desprèn i les recomanacions que conté per a en Roca i Roca. Cal que tracti temes catalans i transcendents alhora i que no escrigui en prosa,

"Lo teatre català pera poder viure y creixer, ha de respirar una atmosfera especialissima. En lo fondo, es un teatre de protesta, com todas las manifestacions del nostre renaixement. Los assumptos, donchs, ha (sic) de ser genuinament de la terra y de son conjunt se n'ha de despendre alguna cosa que sigui transcendental. Per semblants motius los autors no han de abandonar lo vers".

opinió que, pel que fa als temes, fóra bo de contrastar amb la de Joan Sardà,²⁵ per a qui *Lo bordet* evidenciava

"(...) una trassa de mestre en muntar l'obra, en construhirla, subordinantho tot al efecte sobre l'espectador (...) No hi hà res en Lo Bordet que repugni d'una manera extremada com impossible, com rebuscat, y, no obstant, tot ell ho es (...) En Sardou s'hi ha fet una reputació de mestre y un nom europeu".

Pel que fa a la prosa, contrastem els criteris d'Aimirall amb els de Sardà, encara que el text que esmentem hagués estat produït fent referència a *Lo plet d'en Baldomero*.

"(...) mencionaria siquiera Lo plet d'en Baldomero (...) por las excepcionales cualidades de la prosa en que está escrito, una prosa verdaderamente de teatro, natural sin vulgaridades, chistosa sin chocarrerías, y abundante en esas frases precisas, expre-

sivas (...) Cito estas cualidades como un mérito excepcional, porque tengo para mí que una de las cosas más difíciles en el teatro es hacer hablar en prosa a los personajes. ¡El ritmo y la rima hacen pasar inadvertido cada gazapo! Testigos nuestras obras catalanas; testigos muchas obras no catalanas".²⁶

5.2.3. La crítica de la prensa, aquesta vegada, tampoc no fou unànime. Deia *El Diluvio* de 25 de novembre de 1886, edició de la tarda, p. 9458:

"Felicitamos al autor de *Lo Bordet* por la victoria á lo *Pirro*, obtenida sobre su contrincante el entrometido. En efecto, si en su día no pudo demostrar aquel que *Mal Pare* fuese en el fondo obra suya, en cambio en *Lo Bordet* estrenado anoche con aplausos de benevolencia en el Teatro de Cataluña, ha patentizado tener númen suficiente para componer un drama cuya originalidad y exclusiva invención, nadie que sea medianamente entendido en el arte teatrico, podrá disputárselas. Por ahí el entrometido vá de vencida; y sin embargo, no pierde el pleito. ¿Cómo es eso? Sencillamente: *Lo Bordet* es un drama enteramente nuevo, cierto, pero al propio tiempo malo. Malo por lo pueril é inverosímil en los contrastes, lo lánguido en la exposición, nulo en el enredo, forzado en las situaciones y nada palpitante en las peripecias (...)

I llançava *El Charlatán*, del 3 de Desembre del mateix any:

"En *Lo bordet*, como es original, el Sr. Roca-bis no ha rayado á tanta altura como en el *Mal pare* (...)"

L'*Españoleto* hi troba implicacions foranes,

"Lo Bordet, es un drama trazado y escrito á la francesa y más recuerda á *Bourgeois* y á *Dennery* que á ningún dramaturgo español moderno. El idioma en que está escrito es circunstancia meramente accidental; en castellano ó en francés ó en alemán valdría lo mismo y significaría lo propio".²⁷

com imitacions *El Monitor*, per a qui Manquet,

"(...) nos recuerda el Coixet de "*Cura de moro*" (...) *El Coixet* es cojo; el otro es manco; aquel cita á cada paso versos de conocidos dramas, especialmente de "*Don Juan Tenorio*"; el Manquet hace lo mismo con los cantos de *Clavé* (...)"²⁸

D'altres, senzillament, el troben fluix,

"La más absoluta imparcialidad ha presidido siempre nuestros juicios, la ruda franqueza fué en todas ocasiones nuestra norma, y si al estrenarse el *Mal pare* tributamos al autor entusiastas elogios que pudieron parecer interesados, siendo los primeros en felicitar sinceramente a *Roca y Roca* (...), hoy debemos decirle (...) que en la segunda obra dramática (...) hallándose basada en convencionalismos é inverosimilitudes, exceden los defectos á las bellezas (...)"²⁹

d'acolliment incert,

"Se ha estrenado una obra del señor *Roca y Roca* titulada (sic) *Lo Bordet*, que fué muy aplaudida, gracias á los muchos amigos que había en el teatro".³⁰

fet més acusat en la segona representació:

"(...) en el de *Cataluña* había poco menos de media entrada, notándose la falta de muchos aficionados y de escritores catalanistas (...)"³¹

Al costat d'aquestes, moltes d'afalagadores,³² que resumim amb l'expressada per **El Tribuno* de 8 de Desembre del 1886:

"Respetando todas las opiniones de los periódicos barceloneses, haremos constar sincerísimamente: que el drama nos gustó muchísimo (...)"

5.3. *Lo plet d'en Baldomero*

5.3.1. *Lo plet de Baldomero* (Barcelona, Llibreria Espanyola de López), comèdia de costums barcelonines,

(26) "La literatura catalana en 1888", a *Obras escogidas*. Serie castellana I, (Barcelona, 1914), p. 194.

(27) *La Dinastía* de 26 de Novembre del 1886, edició del matí, p. 5-6.

(28) **El Monitor*, de 26 de Novembre del 1886.

(29) *El Barcelonés*, de 28 de Novembre del 1886, núm. 1424, [p. 2]. Signat: J. Cabañero.

(30) *El Intermedio*, de 28 de Novembre del 1886, p. 2.

(31) **El Monitor*, de 30 de Novembre del 1886.

(32) Especialment de la premsa no barcelonina.

en tres actes i en prosa, fou estrenada al Teatre Català (Romea), la nit del 20 de Març de 1888, amb el repartiment:

Carmeta	Caterina Fontova
Sra. Madrona	Concepció Pallardó
Teresina	Concepció Llorente
Sr. Jaumet	Lleó Fontona
Baldomero	Joan Isern
Santiago	Frederic Fuentes
Bertran	Hermenegildo Goula
Sidro	Isclé Soler
Gabriel	Modest Arenyas
Cap de cola	Mateu Marquès

L'obra anava dedicada á D. I. Lopez Bernagossi, l'editor.

5.3.2. El text de Josep Yxart (doc. VIII), com diu el títol, se centra bàsicament en la interpretació i el bon diàleg que configura amb precisió els tipus. Aquesta aproximació a l'obra ve completada amb d'altres aspectes comentats que es publicaren en el recull *El año pasado* (1889) sobre el diàleg, el caràcter dels personatges i, novament, sobre la interpretació del Sr. Jaume per part de Fontova. Després d'alludir al seu èxit extraordinari diu:

*"Sobresale la comedia por su diálogo claro, enérgico, jugoso, realmente dramático, y por la vida vigorosa y excepcional de algunos tipos, lo Sr. Jaume, y el joven protagonista: los demás, ó son insignificantes, ó acaricaturados: el de Santiago y el del payés, éste sobre todo: concesión sin duda á cierta parte del público del Romea".*³³

Després fa un elogi de la interpretació de Fontova, que ja havia comparat a Coquelin:

"(...) Fontova es un artista inmejorable en sus papeles propios como los del Sr. Jaume: cuando un autor acierto á crearlos, como Roca esta vez, la representación de las mejores escenas, resulta de lo

*más completo y artístico que se vé por acá (...)"*³⁴

5.3.3. La premsa es mostrà més unànime. En conjunt, l'obra fou acceptada com a comèdia de costums barcelonins que, malgrat tenir alguns *lunares*, resultava entretenida. Deia el *Diario de Barcelona* de 21 de Març del 1888, edició de tarda, (p. 3731).

"La comedia Lo plet d'En Baldomero, que ayer se estrenó en el Teatro Romea, se separa del repertorio que priva actualmente en este teatro. En ella no se trata de planear ni resolver cuestiones sociales, ni se buscan efectos escénicos con recursos forzados. Una acción sencilla y pocos personajes, dos muy bien dibujados, débiles otros dos y uno de ellos algo falso, constituyen los elementos que entran en la nueva comedia del señor Roca y Roca, que el público recibió con mucho aplauso(...)"

mentre que els detractors habituals de Roca i Roca, en aquesta ocasió, convenien:

*"(...) Ingenio teátrico revela poco la nueva obra, pero á lo menos no adolece de enrevesamiento en las situaciones, ni de cambios en los caracteres, defectos que por lo comun son muy generales en las obras del teatro catalan. Digamos que la nueva produccion del señor Roca y Roca, sin ser del todo recomendable por lo que tienen de vulgar sus chistes y de trillado su argumento, produce, en suma, un efecto grato, merced al claro y sóbrio lenguaje en que está escrita, y á ofrecer un carácter el del "señor Jaumet", bastante bien sostenido".*³⁵

"Lo plet de'n Baldomero, entretiene agradablemente, pero no interesa á causa de preverse de antemano el desenlace, que no sorprende por lo mismo que se halla perfectamente ajustado á lo natural y lógico, y languidece un tanto en ocasiones á causa de escenas sobradamente largas.

*Es, en suma, una obra discreta (...)"*³⁶

(33) *El año pasado*, (Barcelona, 1889), p. 143-144.

(34) *Ibidem*, p. 144.

(35) *El Diluvio*, de 21 de Març del 1888, edició de tarda, p. 2459.

(36) **El Monitor*, de 22 de Març del 1888.

6. DOCUMENTS REPRODUITS

I

A n'en Joseph Roca y Roca

Per més que digan las malas llenguas, jo t'asseguro, amic meu, que sempre serás original. O sino ¿qué més originalitat que demanarme á mi la crítica del teu drama? A bona banda vas. Jo som poble, so vulgo, so espectador de bona fe, y m'en alegro de serho, y cregas que no'm cambiaria per cap dels savis que analisan las obras literarias com qui disseca una granota. M'agrada anar al teatro com hi va'l poble, que al cap y la fi es qui més disfruta, y no com hi van los homens instruits, que per tot arreu buscan las manyas del escriptor, la ma oculta del tramoyista y la llum Drumont³⁷ que falsifica la lluna. Vaig al teatro á riure, á plorar y á entussiasmarme com quant era noy y si'm volen explicar la trampa, m'enfado y no ho vull saber.

Per consegüent, tot m'agrada... *quant es bo*. No rigues, que no es perogrullada. N'hi ha que no acceptan la tragedia perque'ls fa son, ni'l melodrama, ó'l drama fort, perque'l troban inverossínul. A mi m'agradan las trage-

dias d'en Guimerá y m'agrada'l teu drama. Lo que no m'agrada es lo que no es res. Lo que no fa ilusió, perque no te vida, ni inspiració de la realitat. La vida real n'está plena d'aixó que'n diuhen *dramons*. La dificultat no está en trobarlos, sino en saberlos portar á las taulas. Jo planyo sincerament á aqueixos homens que pateixen plétora de correcció y enfit de convencionalisme; que, en un mon tant gran, s'acontentan ab tant poca cosa. Las tempestats los espantan, los crits los aixordan, l'espatech de las passions los ataca'ls nervis. ¡Quins tips de bada-llá's de uhen fer! En materia d'obras literarias, quant son d'aquellas que saben trobar lo camí del cor, tinch lo mateix gust que'l postillon de la Rioja: m'agradan *de toos tamaños*.

Per aquí diuhen que has nascut autor dramàtich.³⁸ Ja'ls pots creurer. Quant en Martí —que entre paréntesis es un actor del botavan, ab més cor que un lleó— feya aquella relació d'en Sistachs, tant admirable de veritat y de sentiment, vaig sentir que'ls ulls m'espurnejavan y, girant lo cap per la cobardia de no voler que ho coneguesen, vaig veure que un novelista — ¡un del ofici! — assen-

(37) Thomas Drummond (1797-1840), enyinyer militar escocès que ideà la llum que porta el seu nom.

(38) Davant aquesta afirmació, aportem la valoració contraposada de dos contemporanis: Joan Sardà i Josep Pin i Soler.

Joan Sardà, al seu article "Joseph Roca y Roca", en haver parlat de Roca com a home seriós i formal, poc festiu —com podria fer pensar la popularitat que obtingué com a P.K. des de les pàgines de *La Campana*—, afegeix:

"(...) sense potser haver nat autor dramàtich, d'aquells de vocació instintiva y absorbent, com la d'en Soler, per exemple, de la nit al dematí s'ha fet autor dramàtich y s'ha posat al nivell y més amunt que més de quatre cansats de foradar pantalons per les cadires dels escenaris.

Donchs, sí: en Roca s'ha fet un escriptor festiu y un escriptor que'l públic compren y celebra (...)" (*Obres escullides*, p. 134).

"Y es qu'en Roca necessita fer, necessita escriure; ho du en la massa de les sanchs (...) Ha d'escriure per viure perque'l cervell li treballa sempre, perque no sab tenirlo inactiu, perque es home de combat, home d'acció intel·lectual. Estich segur de qu'es dels qui'ls agrada més escriure que llegir, produhir que saborejar les produccions dels altres (...) La forsa creadora propia no's satisfà ab les cracions agenes. Los qui poden engendrar no adopten, engendren" (*Ibidem*, p. 139).

I referint-se a *Lo Border*, afegirà:

"Hi porta, ademés, en Roca, al teatre un idioma eminentment dramàtich (...) Lo diàlech es viu, pintoresch, fàcil, corrent, y ab tot axó sobri y d'una sobrietat viril". (*Ibidem*, p. 142-143).

Pin i Soler, a la seva obra pòstuma, *Comentaris sobre llibres y autors...* (Tarragona, 1947), p. 204-205, diu, en canvi:

"(...) Un colossal mata-feyna. Ha gastat més porrons de tinta ell sol que gotes tots los demés escriptors catalans plegats, y, naturalment, de tant escriure, no ha pogut llegir, lo qual baix cert punt de vista, dona major mèrit a la seva producció, que no es alimentada per la ciencia de cap cosa. Tot lo qu'escriu s'ho treu del cap, tot es such de cervell, un cervell de mena poc distingida. Llástima que hagi comensat a escriure quan encara no sabia res y llástima gran que la seva facilitat pasmosa l'hagi lligat al diarisme, essent l'únic escriptor català qu'ha viscut y viu exclusivament de la ploma. Ab la seva gran potencia de producció si hagués pogut enlayrar lo seu esprit, hauria ajudat en gran manera a l'enlayrament de la nostra gent popolana, per la qui principalment ha escrit. Fa més de trent'anys que batalla ab la ploma y es ben segur que deixarà poch rastre: ni un llibre, ni una pàgina, ni una frase dignes de recordansa (...)"

Pel que fa al seu teatre, conclou:

"(...) ha compost obres teatrals, originals o inspirades, com ells diuhen (ells son los pseudoautors, émuls d'en Roca), en tal o qual obra, sempre francesa; però tot molt mitjà, sense cap relleu."

tat al costat meu, feya una pila de ganyotas pera empas-sarse'l plor, y després, en un palco, un editor --ja ho veus!--, que s'aixugava'ls ulls. No vull dir que era en Lopez, perque pot ser s'enfadaria.

Home, tu ets com aquells poetas del temps de Go-doy que s'entretenian á fer sonetos ab peu forsat. ¿Qui diable't fa anar á buscar assumptos exòtics que't do-nan tanta feyna de suprimir escenas, treure personatges, canviar situacions, vestir nuditats, esborrar absurdos y crear caràcters, perque despres vinga qualsevol amich á dir: -- ¡Psé! al cap de vall es un arreglo? ³⁹ Creume, un'altra vegada fesho tot y no tindrás tants mals de caps. Per supuesto, que si fas sortir un pare y un fill á las taulas, poden dir que ho has tret del sacrifici d'Isaach y si fas dir á un actor: --*Bona nit tingan*, ningú'ls pri-va d'afirmar que Schiller ja ho havia fet dir á un dels seus personatges; pero, noy, si haguessem d'escoltar á tothom no fariam may res. Y tu, convé que fassis, per-que ho fas be. Tens imaginació, tens sentiment y aquell calor comunicatiu que l'autor encomana al públich, quant posseheix la vocació artística. Observa y t'om-plirás lo cervell de fotografias. Després pensa, combina y cap al teatro falta gent. ¿Qui ho diu que'l cas está en trobar arguments? Sens sortir de Barcelona, los met-jes y'ls advocats poden donarte'n á cabassos. ¿Que més drama que la vida real! ¿Ahont hi ha tragedias compara-bles ab las que'ns conta la Historia? I en fi, deixemnos de cavorias, lo més *humá* sempre es y será lo més interes-sant. Es la ventatja que porta Valmiki á Homero: Tot-hom coneix l'Infern del Dant; mes tractantse del Cel, tothom s'estima més creure, que anarho á veure. A l'ho-me l'hi agrada sentir simpatias per los seus semblants, posarse al puesto del protagonista y gosar y sufrir ab ell.

Vetaquí perque'l teu Sistachs va ferse popular desde'l primer dia: perque es un teixidor tant teixidor y tant recatalá *¡mal viatge'l mon dolent!* Ja's veu que es fet teu. Lo banquer petardista y la Adela, encara fan fa-rum del mal barnís del original. ¡Tórnahi á fer arre-glos! ³⁹ La vella es deliciosa. Lo pintor pot ser abusa una mica del *argot* de taller.

Y digas: ¿no seria posible refundir lo primer y'l segon acte y ferne tot un? A mi'm semblá la exposi-ció un poch lenta.

Ja ho veus: t'has empenyat en que't fes un judici critich y ha sortit un grapat de trivialitats. Tu'n tens la culpa: prentne la bona voluntat y fins al pròxim aplau-so. Sobre tot, ¡res d'arreglos! ³⁹

Te felicita y t'abrassa, ton amich

J. Coroleu

Josep Coroleu i Inglada (Barcelona, 1839-1895).

Cinc fulls solts, en paper, 151 x 216 mm., ratllat horitzontalment en gris al recto amb marge a la dreta en vermell de 33 mm.; el verso en blanc; escriptura a línia tirada, només al recto del full, en tinta negra; foliació moderna, en xifres aràbigues, al recto, en llapis, del 1 al 5; taques d'humitat i d'òxid.

Aquesta críctica, amb alguns canvis ortogràfics, va ser publicada a *L'Esquella de la Torratxa* de 27 de Fe-brer de 1886, (p. 58-59), sota el títol "Duas cartas" i pre-cedida de la introducció que reproduïm:

"Volent conèixe lo Sr. Roca y Roca la ilustrada opi-nió del distingit publicista D. Joseph Coroleu, que l'esti-ma en molt, se decidí á demanarli una crítica del afortu-nat drama ¡Mal pare!

Lo Sr. Coroleu que, á sos grans mérits literaris, reu-neix una sinceritat digne de ser agrañida, respongué ab la següent carta, que pèls hermosos conceptes que conté expressats en una forma per demès amena, galana y agra-dable, trasladém als lectors de LA ESQUELLA, avuy que la opinió unánime de la premsa local sanciona l'èxit immens alcansat pèl drama estrenat á Novedats, lo que'ns relleva de ofendre la delicadesa de nostre estimat director.

Diu aixís la carta del ilustrat publicista:"

Acabada la carta, rera una modesta vinyeta, s'inicia la carta de Celestí Barallat.

II

Sr. D. Jose Roca y Roca

Mi apdo. amigo: felicito á V. por el drama, y es-pecialmente por el personaje de Pep Sistachs. En este ultimo punto la opinion es unánime: por mi cuenta añá-do que me gustó mucho el artista.⁴⁰

(39) Pel que fa a aquest tema, vegeu 5.1.3.

(40) L'actor Jaume Martí.

Aun cuando es difícil en una sola audición formar conceptos cabales, y aun cuando, por otra parte, la crítica dramática no es mi fuerte ni mucho menos, puedo decir á V. que mi juicio es en general mas optimista que el de los periódicos que he leído, y eso que hacen elogios merecidos de la obra. Yo no estoy conforme en que los caracteres sean falsos como se ha dicho:⁷ podrán ser algunos mas ó menos adecuados á la escena catalana; podrán ser quizás vagos ó poco desarrollados, pero falsos á mi modo de ver no lo son, y tienen rasgos fundamentales que los individualizan suficientemente para interesar al espectador.

Quisiera mi criterio el final de la obra mas rápido, con lo cual el abogado apareceria mas humano con su amigo que es la víctima.

Mis elogios incondicionales al robusto sentido moral que vibra en todas las escenas. Es necesario *malviatja al mon dolent!* que la moral se manifieste en esta forma y no por medio de mogigaterías. Creo que los peligros de la escuela de Sardou y las crudezas de Zola quedan a salvo en el drama de V. y en cambio se presenta de relieve el merito del lenguaje naturalista que especialmente en algunas escenas ha llamado la atención con mucha justicia.⁴¹

Puedo asegurar a V. que el inolvidable maestro del sentido comun —D. Fco. Javier Llorens—⁴² tendría sumo gusto en tratarse con Sistachs.

Repetiendo la felicitacion queda suyo afmo.

C. Barallat y Falguera

19 feb° 1886

Celestí Barallat i Falguera (Barcelona, ? - 1905).

Dos fulls, en paper, 154 x 108 mm.; escriptura a línia tirada; en tinta negra; foliació moderna, en xifres aràbigues, en llapis, al recto del primer full, núm. 6; taques d'òxid.

Aquesta carta fou traduïda al català i publicada a *L'Esquella de la Torratxa* del 27 de febrer del 1886, (p. 59), rera la de Josep Coroleu, i precedida també d'una nota:

"L'altra carta que 'ns creyèm autorisats à publicar,

fou dirigida espontaneament al autor del drama i Mal Pare! l'endemà passat del estreno, per l'ilustrat escriptor y eminent filòsof, un dels deixebles predilectes del inolvidable Dr. Llorens, D. Celestí Barallat y Falguera. Diu aixís, literalment traduïda al català":

A continuació, hi ha, doncs, la traducció catalana.

"Sr. D. Joseph Roca y Roca:

"Mon apreciat amic: Lo felicito pèl drama y en especial pèl personatge de Pep Sistachs. Tocant á aquest últim punt, la opinió es unànime, y jo per compte mèu afegeixo que va agrardarme molt *l'artista*.

"Encare qu' en una sola audició es un tant difícil formar conceptes cabals, y encare que, per altra part, la crítica dramática no es lo mèu fort, ni molt menos, puch dirli que mon judici es en general mès optimista que'l del periòdichs qu' he llegit, y aixó que fan elogis merecuts de l'obra. No estich conforme jo en que 'ls caràcters sigan falsos, com s'ha dit: alguns podran ser tal vegada vagos ó poch desarrollats; pero falsos, á mon modo de veure, no ho son, y tenen rasgos fundamentals que 'ls individualisan lo suficient per interessar al espectador.

"Voldria mon criteri que 'l final de la obra fòs mès ràpid, ab lo qual l'advocat apareixeria mès humá ab son amic qu 'es la víctima.

"Mos elogis incondicionats al robust sentit moral que vibra en totas las escenas. Es necessari *mal viatje 'l mon dolent!* que 's manifesti la moral en aqueixa forma, y no per medi de moixigaterías. Crech que 'ls perills de la escola de Sardou y las cruesas de Zola, quedan salvadas en lo drama de vosté, y en cambi surt de relleu lo mérit del llenguatge naturalista que, especialment en algunas escenas ha cridat l'atenció ab molta justicia.

"Puch assegurarli que l'inolvidable mestre del sentit comú —D. Francisco Xavier Llorens— tindria moltís-sim gust en tractarse ab en Sistachs.

"Repetintli la felicitació, queda seu afectíssim

III

19 de febrero de 1886

Sr. D. José Roca y Roca
Barcelona

(41) Vegeu 5.1.3.

(42) El filòsof Llorens i Barba.

Mi estimado amigo: Acabo de leer en los periódicos de esa Capital la ruidosa y merecida ovacion que te has conquistado con el éxito de tu excelente drama realista ¡Mal pare!

Sin tiempo para más, y sintiendo unicamente que mis ocupaciones no me permitan en estos momentos ir á Barcelona para ver y oír de cerca tu obra,⁴³ me apresuro á felicitarte, cordialmente por tu triunfo, esperando que este no sea más que el preludio de otros más lisonjeros que te aguardan si sigues con empeño y bríos el camino que has emprendido.

Sabes te aprecia y te admira tu afmo. amº y correligº.

A. Vinardell Roig

Artur Vinardell i Roig (La Bisbal d'Empordà, 1852 - Girona, 1937).

Ún full plegat; en paper 210 x 265 mm.; logotip: "El Demócrata. Periódico político, literario y de noticias. Gerona. Dirección", en un to vermellenc; escriptura a dues columnes; en tinta negra; foliació moderna, en xifres aràbigues, al recto, en llapis, núm. 7; taques d'humidat i d'òxid.

IV

Madrid 17 de abril de 1886.

Mi querido Roca: Me alegraré de que vos y las mil pesetas hayais llegado felizmente á esa ciudad y tenido ayer, en compañía de vuestra simpática esposa, un dichoso viernes de Dolores.

El correspondiente ejemplar de ¡Mal pare! obra en poder de Joaquín Arimón á quien yo mismo se lo llevé ayer tarde.

Por mi parte, lo he leído detenidamente y con el mayor gusto cumplo la promesa de comunicaros mis impresiones. La primera y principal que me produjo fué la de un vivo y creciente interés desde la primera escena hasta la última, de cuyo interés se desprende que el drama es real, natural, bien desenvuelto y de consiguiente

bueno. El discreto lector no lo suelta de la mano hasta llegar al desenlace. La prosa me gusta por su naturalidad, elegancia y sencillez sin rebuscamientos ni chabacanerías. Los caracteres todos son más ó menos reales, el de Dª Tula, quizás un tanto artificioso y no del todo nuevo, pero ameniza la acción, contrasta con los demás, y váyase lo uno por lo otro; el del protagonista, siendo muy humano, antes inspira compasión que odio y es en su consecuencia el alma de la obra; D. Cecilio un petardista de primera de los que no faltan en el mundo; Adela una tía, según decimos por acá, de la cual conozco algunos ejemplares, lo mismo que de María, el reverso de la medalla; Carlos un tipo simpático, el más idealista de la obra sin llegar á lo inverosímil; Pep Sistachs es delicioso y además tan verdadero que me parecía estar oyendo á un tejedor de nuestra fábrica; otro tanto digo de Simón, aquel artista en ciernes lleno de proyectos cuya ejecución se reduce á un mal croquis de una casucha. Tal vez alguno de estos tipos, si no huelga del todo, en rigor pudiera suprimirse; pero todos dan vida, animación al cuadro, y por lo tanto bien están en él. La acción, desarrollada á la moderna sin artificiosos golpes de efecto, debe á su naturalidad su creciente interés; acaso en el último acto resulta un poco convencional, pero es verosímil, y su sobriedad impresiona y agrada. Para juzgar de todo con más acierto habría que ver el drama en escena como espero verlo.

Este por ahora es mi juicio franco, según os lo ofrecí. En suma, el drama me gusta mucho, y ya con conocimiento de causa, comprendiendo su merecidísimo éxito, os felicito cordialmente. Bofill ha de tropezar con no pocas dificultades al verter la obra, para lo cual necesita ser buen literato, hombre de mundo y conocedor de ciertas clases sociales. Allá veremos. Teneis razon: el drama no es para estas Novedades, sino para la Princesa, la Comedia ó el Español, y Mata el actor más indicado para interpretar l'Enrich. Ojalá lo veamos pronto en escena, bien traducido y mejor desempeñado.⁴⁴

Escribo al vapor;⁴⁵ antes de ayer lo verifiqué al ami-

(43) D'acord amb la capçalera és a Girona.

(44) Com hem vist, l'obra, a Barcelona, havia estat estrenada el 17 de Febrer al Teatre Novetats. Es refereix a una representació posterior, a Madrid, en castellà?

(45) Al·lusió a la seva pròpia obra que, amb títol: *Un drama al vapor*, va ser publicada posteriorment a Madrid, per E. Gutiérrez y Cía, 1888.

go Apeles, á quien como á vuestra Dolores, saludo afectuosamente.

Disponed con entera libertad de mí en esta corte y recibid un fuerte abrazo de vuestro invariable

Tomás

Si se os ofrece ocasión de recomendarme á algún editor, no la desperdiciéis contando con mi gratitud.

Adeu siau.

Joan Tomàs i Salvany (Valls, Alt Camp 1844 - Madrid 1911).

Dos fulls, en paper, 204 x 132 mm.; escriptura a línia tirada; en tinta negra, el vers del 2on. full en blanc; foliació moderna, en xifres aràbigues i en llapis, núm. 9-10, al recto; taques d'humitat i d'òxid.

V

Sr. D. José Roca y Roca.

Estimado Amigo: Me fué muy grata la lectura de su carta de ayer y por el *Diario* ⁴⁶ de hoy habrá V. visto que he utilizado sus indicaciones. En medio de la tarea ingrata del crítico, cartas escritas con la elevación de miras de la de V. son un verdadero consuelo. El juicio que hice de su drama fué sincero en todo y ahora solo he de añadirle que no abandone V. el camino de la observación y de la verdad que con tanto acierto ha emprendido y con el cual escribirá, de fijo, obras todavía más valiosas que *Mal pare* y *Lo bordet*, cuyos meritos el publico ha sabido apreciar muy bien.

De nuevo se le ofrece para cuanto guste mandarle este su afmo. amigo y s.s.q.b.s.m.

Fco. Miquel y Badia

S/c 30 de nov^e.

Francesc Miquel i Badia (Barcelona, 1840-1899).

Dos fulls, en paper, 212 x 133 mm.; escriptura a línia tirada, només al recto del primer full, la resta en blanc; en tinta negra; esquinçat el 2on. full, a l'angle inferior dret; foliació moderna, en xifres aràbigues, en llapis al recto, núms. 11-12; taques d'òxid.

VI

Sr. D. Joseph Roca y Roca

Molt Sr. meu y de tota ma consideració: Per conducte del Sr. Picò ⁴⁷ vaig rebre'l palco que tingue á bé oferirme per assistir á la representacio de son drama "Lo Bordet"; y encara que vaig encarregar a dit Sr. que dis á V. las gracias en nom meu per la deferencia que li vaig mereixer, avuy, despres de haver vist lo drama, tinch una verdadera satisfacció en reiterarlashi.

De segur que tot quant jo pogues dir en elogi del últim drama de V. hauria de satisferlo poch per tractarse d'una persona no literata; aixó no obstant siam permes manifestarli que "Lo Bordet" es un dels dramas que mes m'han satisfet del renaixement actual, en lo nostre teatre.

No dubtant que l'esperanza de novas produccions que son darrer drama fa concebre se veuran prest realizadas, te'l major gust en felicitarlo per lo triunfo que acaba d'alcansar y s'ofereix de V. ab tota consideració atent s.s.q.b.s.m.

Eusebi Güell

S/casa 8 Dbre. /86

Eusebi Güell i Bacigalupi (Barcelona, 1846-1918).

(46) Fa referència al *Diario de Barcelona* de data 30 de Novembre de 1886, edició del matí, (p. 13708), en què es diu que Roca i Roca "(...) ha introducido alguna modificación en el acto tercero" —parla de *Lo bordet*—, "con lo cual evita el mal efecto que producía la entrega del revólver á D. Luis por el marino Pedro Blay (...). Ha aligerado también el señor Roca y Roca el desenlace, que marcha con mayor rapidez (...)" i ve a ser la continuació de l'article publicat al mateix diari el 25 de Novembre, edició de tarda, (p. 13530-13531). També *La Renaixença* de 30 de Novembre, edició de matí, (p. 7661), comentà el fet: "Molt acertadament ha seguit lo senyor Roca y Roca los consells d'una gran part de la premsa, modificant lo desenllás de son aplaudidíssim drama *Lo Bordet* (...)". **El Charlatán* de 3 de Desembre comentava: "(...) Conoce el teatro y sus dramas (...) Es verdad que él mismo se los alaba en *La Esquella* y en *La Campana*.// A propósito de estos semanarios: ¿no han estado censurando siempre á Pitarra porque arreglaba, después de representados, los dramas á gusto de la crítica?

Lo mismo hace D. José;
y nadie puede decir
de esta agua no beberé".

(47) Ramon Picó i Campamar.

Dos fulls, en paper, amb filigrana, 210 x 135 mm.; que d'ells no pot tenirne ni la mes remota idea. Així com lo cego ó 'l mot ⁴⁸ no veuen negre ni senten silenci, com s'afigura lo qui no ha meditat prou, sino que veuen ó senten com nosaltres sentim ó veyem pels colzers, de la meteixa manera lo bordet no professa odi ni despit, sino que senzillament lo seu orgue del sentiment de familia esta perfectament vuit y s'atrofia. Per aixó, al estudiar als bordets, se vos apareixen sempre com entregats à una classe de melancolia indefinible. Per aixó, quan no son un temporal desfet, la qualitat dominant en llur caràcter es una indiferencia de la qual vol ferlos moltes vegadas responsables la societat, injustament, puig que ningú mes que ella n'es lo responsable.

Y aquí tens, amich Lopez, lo que à mos ulls constitueix lo principal merit del drama del nostre amich, y lo que li dona carta patent de poeta. L'indefinit caracter d'en Martinet, es veritablement lo d'un bordet que ha tingut la sort de trobar una bona dida. Es fill no d'una passió tempestuosa, com aquelles que van donar al mon grans revolucionaris, sino que en son engendrament tal vegada ni passió va intervenirhi. L'encongiment que conserva à pesar d'haver seguit una carrera; la indiferencia, que à despit del carinyo que professa à sa mare artificial se mostra en tots sos actes son imminentment caracteristichs. Res hi fa que en Roca vulgui ab lo cap defensar la preeminencia de la familia artificial sobre la natural, puig que son cor de poeta l'obliga á que, la unica vegada que la naturalesa mutilada del pobre abandonat te un esclat d'entusiasme y un moment sublim de passió, es quan veu no á son didot ni à sa dida en trifulgas, sino quan veurà desdixat y à punt de ferne una à son pare natural. Lo crit de ¡es lo meu pare! ¡es lo naufrech! de la penultima escena es lo cop culminant del drama. Es la naturalesa que's revolta contra tots los convencionalismes d'una organisacio social que fa possibles los bordets.

La intuició poetica del caracter del bordet es la que dona peu al nostre amich Roca pera las escenas mes ben treballadas y originals en la forma. Lo bordet, indiferent, encongít y dominat per la melancolia, no's presta-

va à un dialech d'amor davant del public y per aixó fou que l'autor, instinctivament va evitarho. D'aquí'n resultá la escena del festeig en veu baixa, baix la vigilancia del Manquet, que aplica á la situació cants d'en Clavé, que es sens dupte la més simpatica y original del drama.⁴⁹

Per lo demás, amich Lopez, aquest, al meu entendre, suposa un bon adelanto desde'l Mal Pare. Aquest, com tu saps no va satisferme, tant que jo, que no se fingir, vaig evitarne entrar á las taulas quan va estrenarse. Y adverteix que llavorars, jo que visch completament allunyat del teatre, res sabia de la quietió (sic) que va promoures luego sobre la originalitat de la producció.⁵⁰ Pera mí, lo que no anava era'l género y no podia aplaudir aquellas escenas descarnadas y al meu entendre poch verdaderas, ni certs cops d'efecte bersats en circunstancias purament locals de nostra ciutat. En lo Mal Pare hi vaig trobar sols facilitat en lo maneig del dialech,⁵¹ y vaig sentir que la empleés tan malament com jo creya. En lo Bordet la facilitat es la mateixa, pero com s'aplica à midescriptura a ífnia tirada, en tinta negra, el verso del segon full en blanc; foliació moderna, en xifres arábiques, en llapis al recto, núm. 13-14; taques de tinta, d'humitat i d'òxid.

VII

Lo Bordet

Per Joseph Roca y Roca

Al Editor de la Esquella de la Torratxa.

Me demanas, amich Lopez, que't digui lo que'm sembli de la nova producció dramatica del que ho es antich dels dos, en Roca y Roca. Lluny de trobarhi cap inconvenient, la cosa'm ve de gust, no sóls per tractarse d'un amich, y per ser la producció del Teatre catalá, sinó també per serme altament simpátich l'assumpto que indica la sola paraula que serveix de títol a la obra. No en va vaig estar mich any al davant de la Casa de Caritat y tractant ab bordets, y't confesso que si no'ls hagues posat

(48) Mot per mut (Cf. dues ratlles més amunt).

(49) Vegeu-ne la contraposició al text d'*El Monitor* que reproduïm a 5.2.3.

(50) Vegeu 5.1.3.

(51) Vegeu 5.1.2.

carinyo'm tindria per home sens cor, y m'avergonyiria de mi mateix.

Lo bordet es un dels tipos mes interessant que produheix la mal girbada organissació social en que viu lo mon. Lo malahit forat que pot observar en una casa vella qualsevol que passi pel carrer de las Ramelleras, es verdaderament un padró d'ignominia pera las nostras societats. Me fa'l mateix efecte que'm faria un estrep en lo vestit blanch d'una dama aristocratica, quan se posa de gala pera anar á mirar y á ser vista ab la excusa de que canta en Gayarre ó en Massini.

L'home te avuy per base la familia, y aquell forat no es més que un medi vergonyant pera deixar á un ser ignorant sens familia, ó sigui pera condemnarlo no já á mort civil, sinó á mort social, que es molt pitjór encara.

Per aixó es que'l bordet no logra casi jamay esborrar los efectes de la injusticia original de que es victima. Pocas vegadas se reduheix á ser un home regular; un número en lo conjunt. S'enfila molt amunt, ó cau molt avall, y en aquest darrer cas ni la mateixa societat te dret perfecte á exigirli comptes, puig que d'ella, més que d'ell, es la culpa. Si'l bordet s'enfila molt amunt, sa vida tampoc se tanca en los limits ordinaris. Fill las mes de las vegadas d'una passió tempestuosa, tots sos actes son un continuat temporal. Sol al mon; sense familia, sense parents, se troba lliure com l'aire, y agitat com aquest quan la atmosfera esta carregada d'electricitat. Res deu á ningú, com no sigui lo cambi dels agravis que ha rebut de la societat, y obra en conseqüencia. Tots los bastarts de que parla la historia, han fet tronar y ploure.

Los afectes que pot arribar á sentir lo bordet son sempre artificials, excepció feta dels que ell mateix se crea. Lo amor á la mare, si te molta sort, ha de suplirlo per l'agrahiment á la dida, que fins la llet no li ha pogut donar á dojo, puig que en la major part dels casos, ha tingut de compartirla ab altrás criaturas. L'amor al pare ni per reflexo pot coneixerlo, puig que'l didot no es jamay res mes que'l marit de la dida. Lo bordet se troba en cas molt semblant al del cego ó mut de naixensa. No sóls no pot discernir los matisos y colors del afecte sino

llor assumpto, lluheix molt més, al menos als meus ulls.

En duas cosas hem de procurar influhir en l'animo d'en Roca y Roca. En que emplei las facultats teatrals de que dispoça en assumptos catalans y trascendentals al meteix temps, y en que no s'imposi la tirania de escriure sempre en prosa. Lo teatre catalá pera poder viure y creixer, ha de respirar una atmosfera especialissima. En lo fondo, es un teatre de protesta, com todas las manifestacions del nostre renaixement. Los assumptos, donchs, ha (sic) de ser genuinament de la terra y de son conjunt se n'ha de dependre alguna cosa que sigui trascendental. Per semblants motius los autors no han de abandonar lo vers. La llengua catalana dispoça d'una gran varietat de metros y combinacions que allunyan tot perill de monotonía, y un drama ó comedia, que á mes de interessar, afalhogui l'oido y tingui la major forsa possible pera moure'l sentiment, te aquestas ventatjas de mes á mes sobre las demes que constituheixen son fondo. Disputin tant com vulguin los partidaris d'en Wagner y d'en Bellini, si los primers van de bona fe, no podrán deixar de convenir que si son idol, además de sas combinacions orquestrals y vocals, hagues pogut trobar ritmes com la "Casta Diva" o'l del final de Norma, hauria fet una obra molt mes completa que la que avuy los ha deixat.

Y prou ja, amich Lopez, y estigas ben segur de que, si ab las condicions que ha mostrat lo nostre amich, logra donar transcendencia catalana als arguments condensant en un tipo una costum de la terra, ó una generació, com va fer en Pitarra entre altres dramas, en las "Joyas de la Roser", al fer un nou estreno, no sols haura aumentat ab una producció aplaudida mes lo repertori del Teatre Catalá, sino que haurá contribuít á fer donar un pas mes al nostre Renaixement. Avuy aquest, no s'accontenta ab l'art per l'art sino que en l'art hi veu un dels mes poderosos medis para alcansar los fins trascendentals que's proposa.

Sempre ton amich affins

V. Amirall ⁵²

(52) Anys més tard, Roca i Roca escriuria la biografia de Valentí Almirall: *Valentí Almirall. Apuntes biográficos leídos en la sesión solemne del reparto de premios á los alumnos de las Escuelas Municipales celebrada en el Palacio de Bellas Artes el día 1º de Octubre de 1904, con motivo de la inauguración de la Galería de Retratos de Bienhechores de la Enseñanza*, (Barcelona, 1905). A la p. 6 palesa la seva amistat.

Al dors:

Sr. Moragas:

Este artículo debe publicarse en el próximo número de *La Esquella*.

Envíeme Vd. las pruebas.

Suyo

Roca

Valentí Almirall i Llozer (Barcelona, 1841-1904).

Set fulls numerats de l'1 al 7, en paper quadriculat, que sembla arrencat d'un quadern, 268 x 207 mm.; escriptura a línia tirada, només al recto, en tinta negra; esborrany amb ratllades i esmenes; foliació moderna, en xifres aràbigues, en llapis i al recto del 16 al 22; anotacions manuscrites en llapis, de l'època. Al verso del darrer full en llapis, l'anotació de Josep Roca i Roca que hem transcrit a continuació del text. Taques d'òxid, d'humiditat i de tinta.

Aquest text fou publicat a *L'Esquella de la Torratxa* de l'11 de Desembre del 1886, amb variants ortogràfiques i de puntuació, en algun cas.

VIII

Lo Plet d'En Baldomero

— La interpretació —

Passà la oportunitat de analitzar detingudament la última y encara avuy aplaudida obra d'En Roca y Roca, ab tot l'elogi merescut, y també ab las observacions que la més estricta imparcialitat nos obligaria à fer, ab més motiu que may.

Per fortuna, la obra quedarà impresa y tindrem ocasió de parlarne novament. Lo que no quedarà fixat ab tan viva permanencia com la de las lletres de motllo, serà lo recort de la interpretació que obtè. Anèm à ocupar-nos, donchs, de aquesta, avuy que està fresca en nostra memoria, com qui treu per a son us particular una impressió instantanea.

Té la obra pera 'l treball escènich dos grans condicions de primera forsa que facilitan als actors una representació acabada: la vida veritable y vigorosa d'alguns caràcters, y un diálech tallat à posta per a esser dit en las taulas.

Es en và demanar al actor que caracterisi à la perfec-

ció un tipo, si l'actor dramàtich no l'ha sabut concebir avans de carn y ossos. La vaguedat del dibuix, la inconsecuencia, la falta de vigor, la vacilació, la ambigüetat imposibilitan del tot que l'actor se dongui compte del personatge que representa, y per consegüent que hi emotlli la acció; impedeixen que l'encarni en algun tipo real y conegut que li serveixi de modelo. L'autor, en aquest lamentable càs, s'ho ha de fer tot ell, há de crear al personatge de pura pensa, y vacilant, duptant, à las palpentas, acaba per a agravar lo defecte del maniquí, penjanthi à demunt un traje de figurin. Així, lo que hauria d'esser en las taulas un home, se converteix en un ninot de sastreria vestit ab roba à preu fet.

En la comedia d'En Roca, tot lo contrari. Basta llegirla pera concebir clarament y ab ratllas precisas alguns dels tipos. Y això, que à primera vista sembla esquivir lo treball del intèrprete, tallantli las alas de son geni lliure y reduhintlo à encaixarse en aquell motllo ja fet y perfeccionat, dona al actor, per lo contrari, medis d'enlayrarse fins à fer del tipo una verdadera creació. Perque, tenint com tè una exacta idea del mateix, y essent aquest vivent, lo pot desarrollar sens temor d'equivocar-se, lo pot refer sens estreferlo. ¿Tè la silueta clara? donchs ló sombrejarà sens desperfilarlo: ¿porta lo caracter quelcom de viu en si mateix?; donchs aquella vida, reanimada per lo geni del actor, se ramificarà, se reprohudirà, gracias al seu talent, sens desencaixarse may.

Practicament pot reconeixe aquesta veritat l'espectador que segueixi ab penetració bastant la interpretació d'en Fontova.⁵³ En Roca ha creat ab lo Sr. Jaume, un dels caràcters més complerts de nostra comedia catalana: lo jornalier enriquit, que puja à esser senyor sens perdre ni son bon seny ni son bon cor, pero ab las ridiculesas y las ignorancias de son estament.

En Fontova, donada aquella pauta, n'ha fet una de las creacions més perfectas de sa ja extensa galeria de retratos vivents, treyent ab lo gesto, ab los modals, ab la entonació, ab mil petits detalls, totas y cada una de las consecuencias naturals d'aquell caracter. ¿Ha seguit, per això, única y exclusivament y al peu de la lletra las indicacions del autor? No: ha fet més: las ha ampliat, las hi ha comunicat nou relleu, ha aprofitat totas las ocasions, inclús las més imperceptibles, per a afegir los resul-

(53) Pel que fa al nom complet dels actors remetem al repartiment (5.1.1.).

tats de la intuïció y de la observació propia à la intuïció del autor. Es un dels cassos en que aquest veu tan ben realisada corporalment la imatge concebuda sols en la fantasia, que li sembla coneixerla de nou; del mateix modo que coneixem de nou à una persona que habiam vist fins allavors en una fotografia. En Fontova, en aquesta part, no dona lloch à cap dubte de que sa comprensió arriba à penetrar fonament lo caracter, y no deixa un sol gesto, una sola paraula à la casualitat.

Lo mateix pot dirse d'alguns altres tipos: de Carmeta, retall de son pare, viva, modesta y naturalota com ell, è interpretat ab lo candor y sensillés volguts per la Sreta Fontova; d'En Santiago, l'advocadet ximple, fatuo, bellugadis y cridaner, que, ab tot y ressentirse de cert tirat de caricatura, tè moments verdaderament còmichs aprofitats ab molt acert i ab molta riquesa de detall per lo Sr. Fuentes: d'En Baldomero, en mon concepte després del Sr. Jaume lo caràcter més verdader de la obra, y à qui comunica tota la noblesa y tota la fogositat simpàtica lo Sr. Isern; aqueixa noblesa sens modals, aqueixa fogositat propias de nostre menestral honrat, que es fà perdonar la mateixa ordinariesa, que ja es molt. (No obstant, y per via de parèntesis, l'actor, en mon concepte, olvida en algunas escenas lo treures lo sombrero. Realment: Un menestral nostre en una casa de confiança rara vegada es descubreix. Pero yo crec que, sempre que és pugui, l'actor ha de fer que lo teatro siga escola de modos per a molts espectadors que no'ls aprenen en altre lloch).

Dels altres tipos, la Sra. Madrona es bastant incidental, y per consegüent la Sra. Pallardò hi fà lo que deu y rés més; lo d'En Bertrán es fosch, dur, enterch en la obra, y ab duresa y una serietat encarcarada lo representa lo Sr. Goula, tan mogut y d'una xispa comunicativa en altres papers de calavera, que pinxeijan sempre, pero que diverteixen. Lo paper de Sidro es lo més acaricaturat, lo inadmissible de la comedia. ¿Serà una d'aquestas que s'en diuen concessions à cert públich? ¿No 's fixarà may aquest en la classe de concessions que se li fàn?

Un Tòfol, un Sidro, ò un Toni com tants n'hi ha en lo teatre català, poden existir, pero no son lo tipo general de nostre pagès, abrutat d'un altre manera, sorrut d'un altre manera, desconfiat d'un altre manera, y ab tot això, molt net de clatell à la seba manera: de vegadas més que 'l botigueret que l'ha prè per *pallasso*. *Un pallasso*: això es en lo teatro català cert tipo de pagès: una especie d'arlequi del antich teatro italià, ò de criat del antich teatro castellà: una convenció teatral.

Cuan la composició de conjunt d'un drama ja no es convenció sino realitat ferma com en la obra d'en Roca, al encabirhi un caracter aixís, ressaltà més encara sa falsedat. En Soler se limita à no recarregarlo, y compleix com à bò.

Pero hem dit que la obra tenia altre condició excellent: lo dialech. En aquest punt, lo total efecte no pot esser més cabal. Hi ha que vèurela avuy, en que los actors tenen ja aquella seguredat en lo dir que's confòn ab l'hàbit, pera delectarse, aquesta es la paraula, ab los efectes d'una entonació tan ajustada que no tè ni una exageració, ni una vacilació. En això, l'elogi més complet à tots.

Ho hem dit avans d'ara. En Roca posseheix: la nota justa, justa, de la forma del dialech modern, qu'es potser lo tot de la moderna comedia.

J. Yxart

Josep Yxart i Moragas (Tarragona, 1852-1895).

Set fulls numerats de l'1 al 7, en paper, 217 x 155 mm., escriptura a línia tirada, només al recto; en tinta negra; foliació moderna, en xifres aràbigues, en llapis i al recto, del 23 al 29; esborrany amb nombroses ratllades i esmenes; taques de tinta, d'òxid i d'humitat.

Aquest text es va publicar a *Obres catalanes de Josep Yxart* (Barcelona 1896), p. 179-183, sota el títol "Lo plet de'n Baldomero", amb variants ortogràfiques, morfosintàctiques i lèxiques.